

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ЙИЛЛАРИДА МИЛЛИЙ МАДАНИЯТ РИВОЖИДАГИ ТЎСИҚЛАР ВА УНИНГ МУАММОЛАРИ ТАРИХИДАН

*Худайбердиева Гулнора Хурсандовна,
Термиз давлат университети “Фуқаролик жамияти” кафедраси
ўқитувчиси*

Аннотация: Мақолада маданият тушунчасига изоҳ, маданий муассасалар, маънавий-эстетик эҳтиёжлар, миллий маънавий мерос тушунчалари, Миллий маданиятга тил, турмуш тарзи, менталитет, урф-одатлар, musiқа театр, ансамбиллар фаолияти, таълим ва хотин кизларга булган муносабатлар, Сурхон халқнинг ўзига хос шундай маданиятлари мавжудлиги, маданиятга муносабат, дунёқарашнинг шаклига қараб маданиятга муносабатнинг фарқлари, сурхон воҳаси маданиятининг қадимийлиги, халқимиз маданиятини ўрганилиши, чоризм, мустабид тузум даврида миллийлигимизга нотўғри муносабатлар, халқимизнинг миллий маданиятини ривожланиши таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: маданият, миллий маданият, миллий маънавий мерос, маданиятга муносабат, миллий маданиятимизнинг қадимийлиги ва бойлиги, мутафаккирлар, чоризм, мустабид тузум даврида маданиятимизнинг ўрни, қашишоқланиши, мустақиллик ва мерос.

НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СУРХАНДАРЬИНСКОГО НАРОДА ИЗ УНИКАЛЬНОЙ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ

*Худайбердиева Гульнора Хурсандовна,
Преподаватель кафедры “Гражданское общество”
Термезского государственного университета*

Аннотация: В статье отражены такие понятия как культурное наследие, духовное наследие, национально-духовное наследие, узбекское духовное наследие, отношение к наследию разных мировоззрений, древность наследие узбекского народа, изучение духовного наследия, сбор старых изданий и рукописей, проведение юбилеев знатных людей, отношение царизма и тоталитаризма к духовному наследию, различные препятствия к духовности народа, снижение духовности, развитие духовности в условиях независимости.

Ключевые слова: культурное наследие, духовное наследие, национально-духовное наследие отношение к духовности, развития духовности в условиях независимости.

DURING THE YEARS OF SOVIET RULE IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CULTURE FROM THE HISTORY OF OBSTACLES AND ITS PROBLEMS

*Khudayberdieva Gulnora Khursandovna,
Lecturer Department of Civil Society, Termez State University.*

ANNOTION: The article considers the cultural inheritance of the spiritual heritage, the concept of national heritage, the personality of each nation, their attitudes towards inheritance, the differences in attitude towards inheritance, the ancient and richness of the spiritual heritage of the Uzbek people, the ancient and richness of the spiritual heritage of our people, studying, contributing to this sphere, collecting of written literature, manuscripts, jubilee of great thinkers, their works and the analysis of the development of the spiritual heritage of our people.

Key words: cultural heritage, spiritual heritage, national spiritual heritage, spiritual heritage, richness and richness of spiritual heritage, scientific literature

and manuscripts, intellectuals, spiritual heritage during the period of dictatorship, poverty, independence and heritage.

Долзарблиги. Ўзбекистон давлати катта тарихий йиллар мобайнида Совет давлатининг мустамлакаси бўлиб келган. Мақола асосан ўз ичига 1920-1990 йилларни олади. Бу тарихий йиллар давомида ўзга давлат ғоялари халқимиз онгига сингдирилиб келинган. Бу сиёсат албатта Сурхон ҳудудига ҳам тасирини ўтказмай қолмаган.

XX асрнинг 20-90 йилларида совет ҳокимияти амалга оширган зўравонлик сиёсатининг мавқиени ўсишида алоҳида муҳим воқеалардан биридир. Ўтмиш тарихимизни ўрганиш эса ҳозирги даврнинг долзарб масалаларидан бири бўлиб келмоқда.

2. Тадқиқот методологияси:

Мақолада асосан қабул қилинган методлар–аниқлик, холислик, тарихий таҳлил, қиёсий-манتيқий таҳлил, хронологик кетма-кетлик асосида 1920 йилдан то 1990 йилгача бўлган давр ичида Совет давлати ҳукмронлигида Ўзбекистон давлати қолаверса Сурхондарё ҳудудида маданий муассасаларнинг ривожланиши ва Совет давлатининг маданий муассасаларга бўлган муносабати ҳақида баён этилади.

3.Мавзуга оид адабиётлар таҳлили: Совет давлатининг ҳукмронлик қилган йиллар катта тарихий даврни ўз ичига олади ва бу мавзу ҳақида кўплаб китоблар ва мақолалар ёзилган. XX аср охирида мустақиллик шарофати билан Ўзбекистон тарихи шу жумладан воҳа тарихини, халқимизнинг бой тарихий маданиятини ўрганиш бошланган эди. Олиб борилган тадқиқот ишлари натижасида бир қатор илмий монографиялар яратилди. Улардан Ш.Мирзиёев, Г.Х.Худайбердиева, Хоназаров Қ, Чориев, К. Эркаев, Худойбердиев Х, Турсунов С, Қобилов Э, Пардаев Т, Муртазоев Б, Жураев Н, Тўхтаев А, Аннаева, Эшбоев Қ, Хўжаназаров А. ва бошқаларнинг асарларидан маълумотларни учратамиз. Мақола учун Сурхондарё Вилоят Маданият Бошқармаси архивининг Ж-3, Ж-4 - фонд ҳужжатлари ҳам ўрганилди.

4. Таҳлил ва натижалар. Тарихда XX асрдаги сингари фавқулодда ҳолатларга, тўқнашувларга ва зиддиятларга дуч келмаган. Уруш маданиятсизлигидан тинчлик маданиятига ўтиш зарурат эканлиги тобора кўпроқ намоён бўлади. Ана шу жараёнда жамият ҳаётида дахлдорлик туйғуси, яъни халқлар ва миллатларнинг маданиятлар орқали ўзаро яқинлашиши жараёнлари тобора фаоллашмоқда. Жараённинг ижобий томони шундаки, маданиятлараро яқинлашув, маданиятлараро интеграция халқлар ўртасида ўзаро бир-бирини тушуниш даражасининг ошишига олиб келди.

Аслини олганда ҳар бир миллат ёки элат умумсайёравий маданиятга ўзига хос ҳиссасини қўшади. Шу билан бирга ҳар бир миллий маданият ўз тарихий илдиэларига таяниб, унинг сарчашмаларидан баҳра олиб, умумтарихий тажрибалар билан озикланган ҳолда бойиб боради. Ҳар қандай маданият ўз миллий хусусиятларига, миллий манбаларига, тарихий тажрибалар ва жараёнлар асосида шаклланган қиёфасига эга. Бироқ ижтимоий-сиёсий, иқтисодий жараёнларнинг тобора шиддат билан умумсайёравий моҳият касб этаётганлиги сабабли гуё умуминсоний маданият дунёга келаётгандай туюлади. Аслида эса миллий маданият ўз моҳиятини йўқотмоқда, “чатиштирилган”, сунъийлаштирилган ҳолатдаги мажруҳ қиёфага кирмоқда. Бундай “бедаво”ликдан қутулишда эса фақат ва фақат миллий тафаккур, миллий онг, миллий руҳ алоҳида аҳамият касб этади.

Бир қарашда ўз миллий қадриятлари, анъаналари ва маданиятини зўр бериб ҳимоя қилиш кишига худди шовинизм, национализм ва ирқчилик каби салбий ҳолатдай туюлади. Иккинчи томондан эса умуминсоний маданият тушунчасининг тобора кенгайиб бораётгани миллатлар ва элатлар ўзига хослигининг йўқолишига олиб келади.

Юксак даражадаги маданият, маънавият долзарб муаммога айланади. Бу долзарблик ўз-ўзидан юксак маданиятни тақозо этадики, маданият бой жойда очиклик, қалбан ва руҳан яқинлик, ўзаро бир-бирини тушуниш туйғулари яшайди.

Демак, тинчлик маданияти бу бевосита маданиятлар мулоқоти, ўзаро ишонч ва бир-бирини тушуниш кўзгусидир. Бир-бирини ҳурмат қилиш, ўзаро яқинлашиш орқали умумсайёравий маданият вужудга келишига олиб келади. Бу, албатта, уруш ва тинчлик йўналишидаги маънавий ҳодиса. Лекин яна бир йўналиш борки, бу бевосита ҳар бир халқ, ҳар бир элатнинг, миллатнинг ўзига хослиги билан, тарихий маданий мероси ва маънавий қадриятлари билан боғлиқ бўлган жараёндр.

Маданиятлараро интеграция дунёни янгилашга, инсоният тафаккурини бойитишга, унинг маданий савиясини оширишга катта хизмат қиладиган улкан ижтимоий-тарихий ҳодиса. Биз жаҳон цивилизациясидан ортда қолмаслигимиз керак. Ҳеч бўлмаганда у билан баробар юришимиз, унинг ютуқларидан фойдалана олишимиз зарур ва, ҳатто, ўз ютуқларимиз билан замонавий цивилизация тажрибаларини бойитишга интилоғимиз зарур. Бироқ, бундан миллий хусусиятларимизга, урф-одат, анъаналаримизга, турмуш тарзимизга зид бўлган маданиятни олиб кириш мумкин деган фикрга бормаслигимиз лозим. Маданиятнинг миллий ўзига хослиги бу маълум бир миллатнинг моҳияти, кийёфаси, унинг асрлар қаъридан етиб келган қадриятидир. Миллий маданият тушунчаси орқали биз асрлар синовидан ўтган, ўтмиш тажрибаларини ўзлаштирган ва айни пайтда ҳозирги замон маданий тажрибалари асосида ўзини бойитиб бораётган, унинг янгидан-янги қирраларини кўрсатаётган жараённи тушунамиз. Бу бевосита миллий онг, миллий тафаккур тарзи билан боғлиқ бўлган кенг миқёсли воқелик. Айни ана шу ҳар бир миллат ва халқнинг миллий онглилик даражаси ўша миллат ёки халқнинг цивилизациялашганлик даражасини кўрсатади.

Маданиятлараро интеграция авж олаётган ҳозирги даврда ижобий ва салбий томонлари кўзга яққол ташланмоқда. Бу ҳақда проф. Н.Жўраев қуйидаги фикрларни қайд этади: “Биринчидан, катта халқлар маданияти цивилизация рамзи сифатида кичик халқлар маданиятининг ривожланишига, уларнинг тараққий топишига, жаҳон цивилизациясига яқинлашишига ёрдам бермоқда. Бу албатта, ҳар қандай миллий маданият ўз эҳтиёжи нуқтаи назаридан жаҳон маданиятига интилиши орқали унинг энг самарали, ижобий жиҳатларини қабул қилиб, салбий томонларини қабул қилмаслик каби ўта нозик, катта миллий маданиятни, маърифатни ва табиий равишда ахлоқни тақозо этади.

Иккинчидан, катта халқлар маданияти кичик халқлар маданиятини ютиб юбормоқда”. [1] АҚШ тадқиқотчиларнинг қайд қилишларича яқин вақтларгача жаҳонда ўн икки мингдан ошиқ катта-кичик этносларнинг тиллари мавжуд бўлган. Ҳозир эса уларнинг сони жаҳон бўйича етти мингдан ошиқроқни ташкил қилади. “Уларга кучли таъсир ўтказиб, ўзига хослигини, миллий хусусиятларини, қадриятга айланган урф-одатлар ва анъаналарини шафқатсизлик билан поймол этмоқда. Учинчидан, кичик халқлар, жумладан ривожланиш йўлига чиқаётган

мамлакатлар жаҳон тараққиётидан орқада қолмаслик учун унинг ютуқларини ўзлаштириш йўлидан бориши табиий. Ўз-ўзидан бундай халқлар учун жаҳон маданиятига интилиш ҳисси кучли бўлади. У қондириш қийин бўлган эҳтиёжга айланади. Жаҳон цивилизацияси ютуқларига кўр-кўрона ёндошиш оқибатида эса миллий ўзига хослик йўқолиб, маданий-маърифий инқирозга юз тутиши мумкин” [2].

Кундалик ҳаётда миллатларнинг, миллий маданиятларнинг қўшилишини эмас, балки унинг тескарисини кўриб турибмиз, яъни миллатлар ўсмоқдалар, мустаҳкамланмоқдалар, миллий маданиятлар гуллаб-яшнашга интилмоқдалар. Демак XX аср бошида шу тўғрида фикр юритган жамиятшунослар нотўғри хулоса ясаб, кўпол хатога йўл қўйганлар. Бу хатто шундан иборатки, улар миллатларнинг, миллий маданиятларнинг яқинлашишини таҳлил қилишга оддий, содда, механикавий равишда ёндошганлар, улар оддий мантиқ қонунлари асосида мулоҳаза юритиб, “ўзаро яқинлашувчи ҳар икки нарса охир оқибатда қўшилади. Шундай экан, ўзаро яқинлашувчи миллатлар, миллий маданиятлар ҳам қўшилиб кетиши муқаррар нарса” деган хулоса чиқардилар. Улар ниҳоятда муҳим бир омилни сезмадилар ва инobatга олмадилар. У ҳам бўлса шундан иборатки, ўзаро яқинлашаётган миллатлар жонсиз нарсалар ёки онгсиз маҳлуқлар эмас, балки онгли инсонлар бирликларидир. Бинобарин, миллатларнинг, миллий маданиятларнинг яқинлашуви натижасида қабул қилинаётган, янгилик оддий механикавий ҳаракат бўлмай, миллатнинг онги, анъаналари, мезонлари, тушунчалари, диди ва миллий ақл-фаросати орқали қабул қилиб олинади. Бундай ўзлаштириш миллатни, миллий маданиятни бойитади, унинг ҳаётига янгилик киритади, миллат онгида янги тушунчалар пайдо бўлишига сабабчи бўлади.

Миллатлар, миллий маданиятлар яқинлашиш орқали бир-бирини бойитадилар, яъни бир-бирларига ижтимоий бирлик сифатида янада мустаҳкамланиш учун йўл очадилар. Кўриб турибмизки, яқинлашиш миллатларнинг гўркови эмас, балки тараққиёт ва янада ривожланиш воситасидир. Демак, бошқа миллатлар, миллий маданиятлар ютуқларини ўзлаштириш ички зиддиятли жараёндир: бир томондан, у миллатларни, миллий маданиятларни яқинлаштиради, ва айни вақтда, ҳар бир ўзлаштирувчи миллатни, маданиятни бойитиб, мустаҳкамлагани сабабли уни “бойитган миллат”дан, маданиятдан узоқлаштиради. Бу эса миллий маданиятларнинг яқинлашуви ва айни вақтда узоқлашуви мавжуд эканлигини тасдиқлайди. Бунинг учун эслайлик, кейинги аср ичида проф. Қ. Хоназаров қайд қилганидек, - “ўзбек ва рус халқлари жуда кўп жиҳатдан яқинлашдилар. Лекин, улар қўшила бошладилар десак, ҳақиқатдан чекинган бўламиз. Қайтанга уларнинг орасида фарқ ва тафовутлар аниқлашди, бу фарқ ва тафовутлар орасидаги ўзгачаликлар янада тўлароқ кўрина бошлади. Ёки, масалан, бундан юз йил муқаддам қозоқлар билан қирғизларни бир-биридан ажратиш осон иш эмас эди. Уларнинг ўзлари ҳам бу фарқ-тафовутларга ортиқча эътибор бермас эдилар. Ҳозирги даврда бундай қарашларга ўрин қолмади”[3].

Миллатлар, миллий маданиятлар ҳар доим яқинлашиб борадилар. Ва, шу билан бирга, шу билан бир вақтда улар ҳеч бир вазиятда қўшила олмайдилар, чунки уларнинг онгининг ўсиши, ўзлигининг мустаҳкамланиши натижасида улар ўзларини ҳеч бир вақт ўлимга маҳкум этмайдилар, йўқ бўлиб кетишга рози бўлмайдилар. Майда ва кам сонли миллатлар, миллий ва этник гуруҳлар, ўзларига турмуш қулайликларини излаб, ўз атрофларидаги йирик миллатларнинг тилини, кўп жиҳатдан маданиятини ҳам қабул қилиб олишлари мумкин. Аммо, шундай

вазиятда ҳам уларнинг онги, миллий ўзлиги сақланибгина қолмай, янада мустақкамланиб боради.

Чунончи, “Авесто”нинг 2700 йил аввал юртимизда яратилганини жаҳон аҳлига очиқ айтишга, Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Бурхониддин Марғинович, Аҳмад ал-Фарғоний каби кўплаб буюк алломалар қолдирган меросларини қайта тиклашга муваффақ бўлди. Барча миллий маданиятлар дин билан уйғун ривожланиб келган. Ўзбек халқи маданиятининг шаклланиши ва ривожланиши ҳам ушбу қоидадан истисно эмас. Қуръони каримнинг ўзбек тилига ўгирилиши, имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий асарларининг чоп этилиши маданий меросимизни қайта тиклашга қаратилган тадбирлар қаторига киради.

Миллий маданиятнинг ривожланишида халқ ижоди ва санъатининг ўрни катта. Республикамизда 150 мингдан зиёд киши яқка тартибда халқ амалий санъати, 1 млн. 800 мингдан зиёд киши эса ҳаваскорлик уюшмаларида мусиқа, ашула, рақс, рассомлик, театр санъати каби ижод турлари билан шуғулланмоқда. Бу эса миллий маданиятимиз юксак босқичлар сари ривожланиб боришидан далолат беради.

**Сурхондарё вилояти бўйича "Халқ ҳаваскорлик театри" унвониغا эга театрлар
тўғрисида
МАЪЛУМОТ**

№	Жамоанинг номи	Ташкил топган йили	Унвон олган йили	Қатнашчилар сони	Штат бирлиги	Раҳбари	Манзили
1	Драма халқ театри	1956	1960	14	2	Сарвар Атакулов	Денов тумани Дўстлик кўрғони Х.Махмудов маҳалласи
2	Драма халқ театри	1932	1968	17	2	Саидова Муштариё	Жарқўрғон тумани "Полвонлар юрти" маҳалласи
3	"Ёрилтош" кўғирчоқ халқ театри	1985	1989	15	2	Матлуба Хотамова	Олтинсой тумани "Воҳшивор" маҳалласи
4	Драма халқ театри	1981	1988	18	2	Рўзиёв Хуррам	Узун тумани "Маданий турмуш" маҳалласи
5	"Буратино" кўғирчоқ халқ театри	1963	1968	15	2	Азизов Музаффар	Термиз шаҳри "Паттакесар" маҳалласи
6	Драма халқ театри	1960	1965	15	2	Бозорова Муҳайё	Термиз шаҳри "Паттакесар" маҳалласи

Ўтмишимиз тарихига назар ташласак, XX асрнинг 20-30 йилларидаёқ маданий муассасалар ташкил топган эди. Тарихдан шуни билишимиз мумкинки ўша даврни ўзиданоқ клуб, кизил чойхона, мусиқа, ашула, рақс, рассомлик, театр санъати, кизил бурчак ва анъанавий чойхоналарнинг совет сиёсати тарғиботиغا хизмат қилувчи тадбирлар марказига айлантирилгани кўришимиз мумкин. Шунингдек, кизил арава, кироатхона ва кутубхоналарнинг ҳукмрон мафқуранинг қушимча «тарғибот воситалари» сифатидаги фаолияти яққол намоён бўлган. Тарғиботнинг энг оддий ва энг содда кўриниши сифатида

маданий-маърифий муассасаларда ташкил этилган кизил-қора доскалар ва «маълумотлар столи» XX асрнинг 20-30 йилларида совет ҳокимияти амалга оширган зуравонлик ва қатагон сиёсатининг мавқиени ўсишида алоҳида муҳим воқеалардан биридир.

**Сурхондарё вилоятида фаолият юритаётган "Халқ хаваскорлик" ва "Болалар намунаси" фольклор-этнографик халқ ансамбллари тўғрисида
МАЪЛУМОТ**

Жамоанинг номи	Ташкил топган вақти	Унво н олган вақти	Раҳбари	Манзили
“Ангор” фольклор-этнографик халқ ансамбли	1987 йилд	2020	Абдулҳакимова Кумуш	Ангор тумани маданият маркази
“Бойсун” фольклор-этнографик халқ ансамбли	1988 йил	1988 йил	Умаров Хабиб	Бойсун тумани маданият маркази
“Қуралай” фольклор-этнографик намунаси ансамбли	1994 йил	1994 йил	Ҳамдамов Баходир	Бойсун тумани маданият маркази
“Зевари” фольклор-этнографик халқ ансамбли	1994 йил	1994 йил	Ҳамидов Баҳром	Сариосиё тумани маданият маркази
"Чечалар" фольклор-этнографик ансамбли	1982 йил	2020	Жумагул Жўраева	Шеробод тумани "Янги турмуш" маданият маркази

Гегемон давлат бўлган совет ҳокимиятининг Ўзбекистондаги маданий соҳада олиб борган машаққатли сиёсатида «асосий воситалар» ролини ўтаган маданий муассасалар фаолиятининг ўрни, аҳолининг ижтимоий фаоллашуви, саводсизликка чек қўйилиши каби ижобий натижалари билан бирга, миллий кадрларнинг деярли йуқ қилиниши, ижтимоий мудҳиш муҳитни мафкурага мослаштиришни салбий, аччиқ, аянчли оқибатлари асослаб берилган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ш.Мирзиёев. Қонун устиворлиги ва инсон манфаатлари таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.-Т.:Ўзбекистон, 2016.
2. Ш.Мирзиёев. Танқидий таҳлил, қатғий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак.-Т.:2017.
4. Г.Х.Худайбердиева Миллийлик: кўриниши, муаммо ва ечимлари.-Т.: “Сурхон-Нашр”, 2019.
5. Хоназаров Қ. Мустақиллик ва миллий муносабатларнинг ривожланиши. –Т.: 2001.
6. Чориев Инсон фалсафаси. Мустақил шахс.-Т.: “ Чинор ЕНК”, 2002.
7. А. Эркаев Маънавият-миллий нишони. Т.: “Маънавият”, 1999.
8. Ўзбекистоннинг янги тарихи 2-китоб. Ўзбекистон совет мустақилчилиги даврида . – Тошкент: “ Шарқ”, 2000.
9. Худойбердиев Х. Маънавият, ахлоқий кадрлар. -Термиз, 2000.
10. Турсунов С., Қобилов Э., Пардаев Т., Муртазоев Б. Сурхондарё тарих кўзгусида. – Тошкент: Шарқ, 2001. 11. Турсунов С., Қобилов Э., Муртазоев Б., Пардаев Т. Сурхондарё тарихи. – Тошкент: Шарқ, 2004.
12. Жураев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. –Т.: “Маънавият”, 2008.
13. Турсунов С. ва бошқ. Сурхондарё – этнографик макон. – Тошкент: Akademnashr, 2012.
14. Турсунов С. Тўхтаев А.Аннаева З. Т.; Жарқўрғон тарихидан лавҳалар. “Yangi nashr”. 2019.
15. Турсунов С. Эшбоев Қ,Тўхтаев А. Хўжаназаров А. Т.; Кумқўрғон тарихидан лавҳалар. “Yangi nashr”. 2019.
16. Турсунов С. Қобулов, Муртазоев М, Умаров И. Т.; Термиз тарихи. “Yangi nashr”. 2019.
17. Khudayberdieva K.G. Nationality: Views, Probiems And Solitions//The American Jornal of Social Science and Education Innovations -2020.-Т.2.-№.08.
- Архив материаллари
- 18.Сурхондарё Вилоят Маданият Бошқармаси архивидан, 4-жилд.
- 19.Сурхондарё Вилоят Маданият Бошқармаси архивидан, 3-жилд.